

Tussen Rijn en Lek 1986 3 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9619>

TUSSEN RIJN EN LEK
TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET
GEBIED TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

20e jaargang

nummer 3

september 1986

Inhoud van dit nummer

- M.S.F. Kemp: VINKENBURG EN HET BURGJE (2)
De vroegste geschiedenis van twee hofsteden in Odijk
- D.R. Klootwijk: ENIGE OPMERKINGEN OMTRENT DE ONTGINNING VAN HET
CATTENBROECK
- G.de Nie: Recentie: HENK REINDERS: BUNNIK

redactie-commissie

R. Buttermann, Wijk bij Duurstede; L.M.J. de Keyzer, Houten;
G. de Nie, Schalkwijk; H. Reinders, Bunnik; O.J. Wttewaall, 't Goy;
A. Graafhuis, Utrecht (erelid).

Eindredactie en redactie-adres

mevr. G. de Nie, Molenpad 3, 3998 KE Schalkwijk, tel. 03409-1580

Secretariaat van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'

mevr. T. Springer-Stam, Platolaan 10, Zeist, tel. 03404-20627.

Lidmaatschap van de vereniging, tevens abonnement op dit tijdschrift:
f 25,- per jaar (studenten en scholieren: f 12,50), over te maken op
rekeningnr. 32.98.07.498. t.n.v. de Historische Kring 'Tussen Rijn en
Lek', Rabobank Houten (postrekening van de bank: 214585).

VINKENBURG EN HET BURGJE (2)
=====

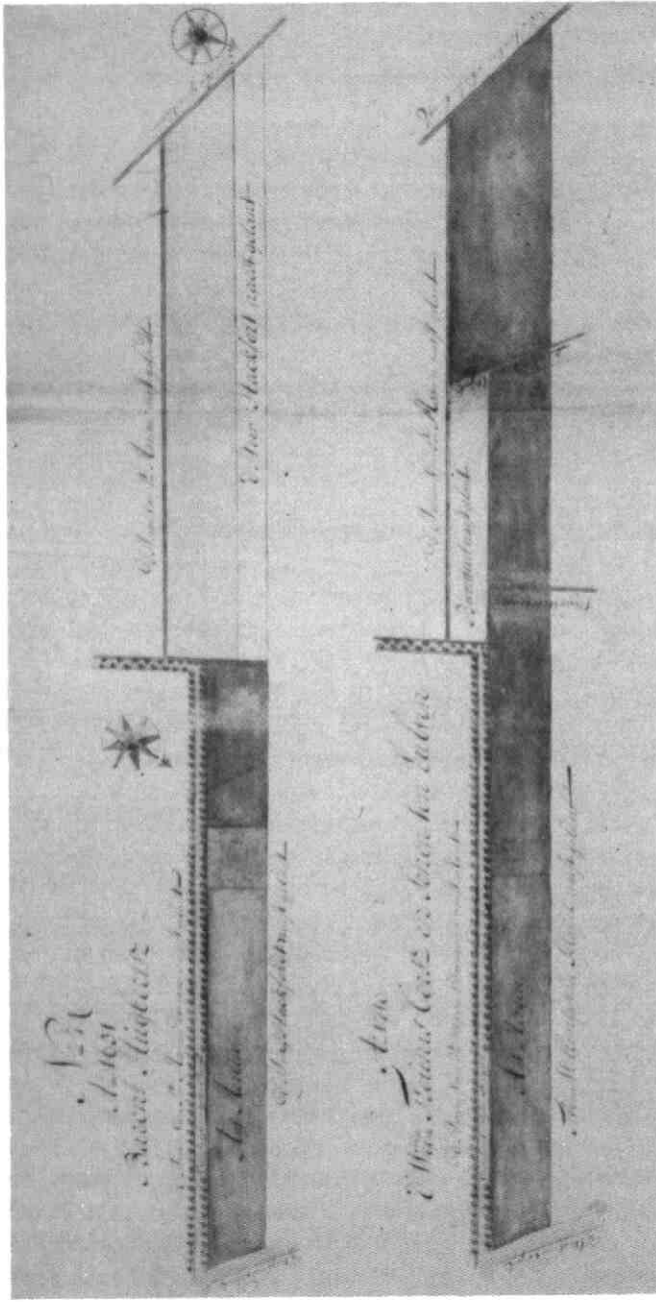
De vroegste geschiedenis van twee hofsteden in Odijk

5. Wat detailonderzoek oplevert

In hoofdstuk 2 werd gesteld dat vrijwel alle gebruikers van landerijen in het Krommerijng gebied wel één of meer percelen pachtten van de kapittels of andere geestelijke instellingen in Utrecht. Het complex goederen dat in gebruik was bij de pachters van Vinkenburg is daar een prachtig voorbeeld van: afgezien van Beverweerd en de 4 morgen eigen goed alsmede de 14 morgen van Jfr. van Culenborch, zijn er vier kerkelijke grondheren. Hoe vruchtbaar zou een combinatie van alle beschikbare bronnen in relatie tot het raam zijn, dat uit de 16e-eeuwse belastingcohirien naar voren was gekomen?

Beverweerd, 8 morgen en 1 morgen (74/80)

De oudste rekening van Beverweerd uit het jaar 1566 en de bijbehorende omschrijving van percelen uit 1568 (46a) geven aan dat Frans Cornelisz 8 morgen land gebruikt naast de hofstede Vinkenburg alsmede nog een morgen, samen groot 8½ morgen 2 hond en 76 roe, belendend boven: de Vinkenburgsteeg en beneden: Jan Botter. In het manuaal van de Beverweerdse goederen van 1710 (47) wordt dit land aldus omschreven: "eerst drie akkers behalve de Vinkenburgsteeg strekkende van de Heerweg naar Odijk tot aan de gruppel en vandaar in de Vlowijkerwetering met vier akkers en van deze Wetering tot aan het Achterzandpad naar Wijk met vijf akkers en vandaar tot aan het weiland van de heer van Rijsenburg insgelijks met vijf akkers, waarvan de laatste partij wordt genoemd de Elskamp; belendend in het Noorden: Tibbe Willemsz van Schaik en ten Zuiden: het kapittel van Sint Marie en Beverweerd". Het land blijkt tiendplichtig deels aan Sint Servaas (namelijk van de weg tot aan het Zandpad), deels (namelijk de Elskamp) aan Sint Pieters 'Groten Goy'. Ten tijde van landmeter Verstrale's opmeting in 1631 was Bernt Huybertsz gebruiker van dit land; in 1710 is de weduwe van Theunis Corsz gebruikster 'ten Halven'. Het manuaal geeft tenslotte aan dat op 11 augustus 1715 dit land wordt overgedragen aan Theodorus Backer, schout van Odijk (48). Op bijgaande kaarten (afbeelding 5) staan de situaties uitgetekend in resp. 1631 en 1710. Bekend was dat dit land van Beverweerd grensde aan de Vinkenburgsteeg, maar het heette óók te liggen 'bezijden de hofstede Vinkenburg' - dit Vinkenburg moest dus

afb. 5. Kaart van een perceel van 8 morgen land te Oâijk, van Beverweerd (1630) (1710). RAU, Top. Atlas Beverweerd 186 kaart 35.

aan de andere kan liggen. Met de op de kaarten vermelde namen van de heer Hackfordt in 1631 en Tibbe Willemsz van Schaik in 1710, meende ik de eigenaren van de hofstede gevonden te hebben. Ten onrechte, naar zou blijken. Overigens bleek dit land dus niet tiendplichtig te zijn in de Valkenburgse tiend.

Vicarie in Sint Nicolaaskerk, 8 morgen (75)

Hoewel in het archief van de Sint Nicolaaskerk over deze vicarie niets te vinden was, bleek dit perceel wel in de 15e-eeuwse registers van het Morgengeld aanwezig:

1434/6 Jan de Wit, eigenaar van 8 morgen; betaald her Henrick van Santen.

1470 Vicarie Sint Nicolaas 8 morgen; betaald Jan Claesz.

In hoofdstuk 4 zagen we hoe bij de omschrijving van de hofstede Vinkenburg in 1473, deze beneden grensde aan genoemde vicarie. Gebruik makend van de ervaring dat in de vijftiende eeuwse belastingregisters de percelen aan elkaar grenzend achter elkaar worden vermeld, was de direct op dit perceel volgende inschrijving significant:

1434/6 Hubert Zoudenbalch, eigenaar van 11 morgen

1470 Frank van Ysselsteyn en Lubbert Snouck, 11 morgen (helaas worden de gebruikers niet genoemd)

Wanneer heer Evert Zoudenbalch in 1473 de hofstede Vinkenburg, in de hoefslag liggend voor 11 morgen, krijgt opgedragen, dan zijn blijkens de acte de vorige eigenaren: Adriaan Freyse als getrouwd Hadewich Franckendr. van Ysselsteyn en Aleyd, weduwe van Franck van Ysselsteyn. Blijkens het artikel van Mevr. E.T. Suir (49) over de Utrechtse domkannik Evert Zoudenbalch waren de weduwe van Franck van Ysselsteyn en Evert beide kinderen van Hubert Zoudenbalch welke in 1450 overleed. Met andere woorden: Vinkenburg en misschien wel het hele goed Ten Hert was oud familiebezit van de Zoudenbalch's en wij hadden de hofstede teruggevonden in de oudste registers van het Morgengeld!

Tenslotte bleek er toch niet iets over de Vicarie in de Sint Nicolaaskerk te vinden. Bij de beschrijving van de 8+1 morgen van Beverweerd waren wij een rijtje belenders/rechtsopvolgers tegengekomen, op welk spoor nog even werd doorgezocht:

1568 Jan Botter

1631 de heer Hackfordt

1710 Tibbe Willemsz van Schaik.

Bij het zoeken naar de overgang Botter-Hackfort bleek via de klappers van het notarieel archief in de stad Utrecht bij oppervlakkig onder-

zoek het volgende: op 18 december 1609 (50) geeft Jufr. Agnieta Botter van Snellenberch, weduwe van Floris Hackvoort, een vicarie in de Sint Nicolaaskerk op het Sint Sebastiaansaltaar, na overlijden van heer Johan Santvoort, aan haar zoon Jhr. Alphert Hackvoort. Bij acte van 4 november 1607 (51) protesteert Jfr. Henrica van Hemert, weduwe van Jan Botter van Snellenberch, dat de "weduwe Hackforts" Jan's dochter, zich de sleutels van het sterfhuis heeft toegeëigend. De belending 'Jan Botter' in 1568 en die van 'de heer Hackfordt' in 1631, moeten derhalve gelezen worden als 'vicarie Sint Nicolaaskerk'. Johan Botter van Snellenberg wordt nog vermeld in 1579 als 'requirant' tegenover Frans Cornelisz en Cornelis Dirckx beiden te Odijk als 'gerequireerden' (52); terwijl bij de opsomming van Pastoriegoederen onder Odijk in 1582/5 vermeld staan "twee akkers bouwland in Frans Cornelis' bouwning die Frans zelf gebruikt". Het land is altijd van de Pastorie te Odijk geweest, maar nu onlangs 3 jaar geleden toegeëigend door ene Jan Botter (53).

Ridderlijke Duitse Orde, 8 morgen (76)

De archieven van de Ridderlijke Duitse Orde zijn een buitengewoon belangrijke bron, omdat op enkele hiaten na een doorlopende serie rekeningen van ca. 1365 tot 1600 voorhanden is. Wanneer onder de pachtlanden, behorend tot een hofstede of 'bouwning' zoals men in de 16e eeuw zei, een perceel van het Duitse Huis voorkomt, betekent dit meestal dat we met grote waarschijnlijkheid de gebruikers tot in de 14e eeuw kunnen nagaan. Deze omstandigheid doet zich ook in ons geval voor. Het betreffende land komt in de rekeningen voor als 7 morgen, 8 morgen, 9 morgen min 1½ hond en gerekend voor 8 etc. Voor ons doel zijn de achtereenvolgende gebruikers van belang (54):

- 1365-1379 Lambert van der Cule en Wouter (later Jan) Wtenweerde;
10 morgen
- 1380 Lamberts zoon van der Cule en Jan Utenweerde; 8 morgen
- 1381-1415 Jan van der Cule; 8 morgen
- 1425 Jan van der KwI en Lambert zijn zoon; 8 morgen
- 1436 e.v. Lambert van der Kuul; dit is doorgehaald en er boven staat: Jan Claesz 9 morgen aan 3 percelen
- 1434/6 en 1470 registers van het Morgengeld geven: Duitse Huis 8 morgen, betaald Jan Claesz
- 1484 nog vermeld: Jan Claesz
- 1488 e.v. Aart Jansz 9 morgen (min 1½ hond welke in 1486 aan Johan Trant waren gegeven)

- 1510 Aart Jansz en Adriaen Dircksz 'zijn dochtersman'
1522-1539 Adriaan Dirksz (die dus ook in het register van het
Oudschildgeld over 1536 vermeld wordt!)
1547-1561 Cornelis Gherytsz
1564-1600 Frans Cornelisz
1600-1605 Jan Jansz Stook
1608 Beernt Huybertss.

Hoogstwaarschijnlijk mogen wij in deze personen ook de gebruikers van de Vinkenburg zien; dit geldt in ieder geval voor de zestiende eeuw en een groot deel van de vijftiende eeuw, waar Johan Klaasz blijkens het transport in 1473 gebruiker is van de 11 morgen van heer Evert Zoudenbalch.

In de rekeningen van 1408/1415 is de omschrijving van het land van het Duitse Huis als volgt: 7 morgen tussen de Woerdweg en de Trechtweg, 4 hond bij Gijsberts hofstede van Schadewijck en 2 hond achter Aleid van Dostrum.

In 1533 in een pachtbrief van Adriaan Dirksz luidt de omschrijving als volgt (55): 8 morgen aan drie percelen:

- a) een stuk land belendend boven: Gerrit Knijff, beneden Jfr. van Rijn Evert Zoudenbalchsuster - strekkende van de Odijkerweg tot de Trechtweg
- b) een stuk land boven: vikarie van de Dom, beneden: Vikarie van Sint Jan, strekkende van het Toepad tot aan land dat aan de Bekeerde Susteren toebehoorde en dat Adriaan Dircksz nu 'aan zich gekocht heeft'
- c) stuk land boven: Vikarie van de Dom, beneden: Jacob Jan Lubbertss int Goy, strekkende van de Vlowijkerweg tot de Vlowijkerwetering.

In 1550 in een pachtbrief van Cornelis Gerritsz heet het (56):

- a) 3 morgen, waarboven landen die Claas Adriaansz gebruikt van Mr. Jasper van der Berch, beneden: Duitse Huis met land dat Willem Woutersz gebruikt.
- b) land belendend boven: Jfr. van Culenborch (is doorgehaald en verbeterd in 'Vikarie Sint Nicolaes te Oudmunster')
- c) 1 morgen ten Noorden waarvan belendend Herbert Hubertsz (wat ook is doorgehaald en verbeterd in 'Jan Herbertsz') met Eerst Daemesz.

Vermoedelijk grensde althans een deel van het land van het Duitse Huis aan Vinkenburg, namelijk daar waar de omschrijving luidt: Jfr. van Rijn Evert Zoudenbalchsuster (1533) en de Jfr. van Culenborch/Jhr.

Jan van Culenborch (1550), belendingen die kennelijk slaan op perceel nr. 78, het 'eigenlijke' Vinkenburg.

Convent van Bethlehem, 6 morgen (77)

De geschiedenis van dit perceel is ook tot de eerste helft van de 15e eeuw terug te voeren. De verschillende gegevens worden hieronder chronologisch weergegeven:

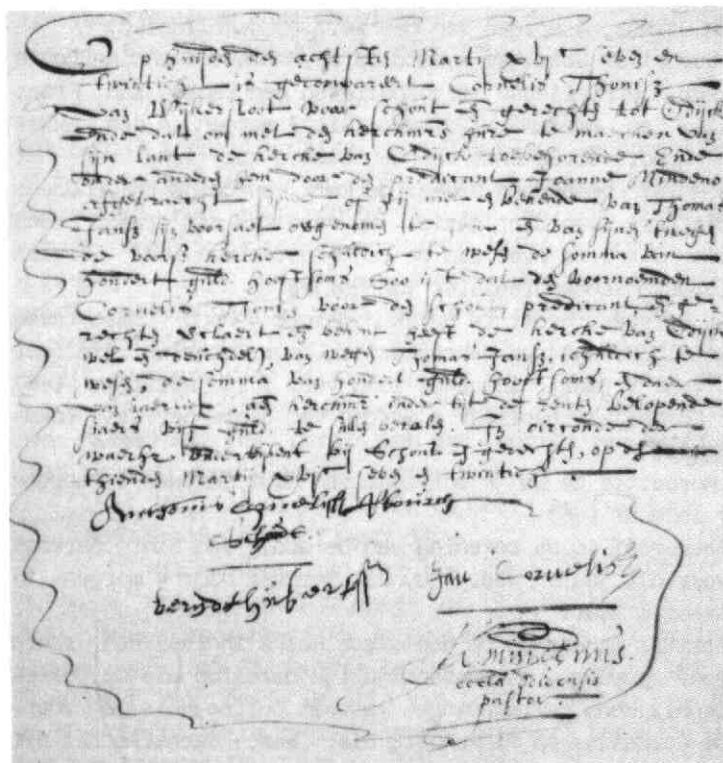
- 1434/6 Geryt van Rijn eigenaar van 6 morgen; bet. her Henrick van Santen (morgengeld)
- 1444/6 Gerijt van Rijn c.s. transporteert 6 morgen op de Susteren van de Wijngaart en het Convent van Bethlehem (voor wie optreedt her Henrick van Santen. De belendingen zijn boven: Henrick van Renen, borger te Utrecht en beneden het Duitse Huis (57)
- 1463 20/3 Convent van Onze Lieve Vrouwe in de Zon bij de Wijngaard verklaart vroeger gemeenschappelijk met Convent van Bethlehem te hebben gehad 6 morgen, belendend boven: Jan de Wit en beneden: het Duitse Huis met land dat Jan Claesz en zijn kinderen nu gebruiken. Dit land behoort nu geheel aan het Convent van Bethlehem (58).
- 1470 Convent van Bethlehem, 6 morgen, bet. Jan Claesz (Morgengeld)
- 1536 Adriaan Dirksz gebruikt 6 morgen van het Convent van Bethlehem (Oudschildgeld)
- 1582/5 Frans Cornelisz gebruikt 5 morgen in Odijkergoyer (belendend als 1444!) van het convent van Bethlehem ingaande 1572 (59)
- 1607/8 In de helaas niet ver teruggaande rekening van het convent wordt voor het laatst Jan Stoock als gebruiker genoemd (60)
- 1609/61 Bernt Huybertss is pachter; in 1661 heet hij Bernt Huybertsz van Vinkenburg
- 1662/7 Huybert Berntsz van Vinkenburg is pachter
- 1668 Jan Cornelisz Keyser, Arien Berntsz van Odijck (kennelijk Huybert's broer, bakker te Utrecht) en Arie Gerritsz van Overdam zijn pachters (61)

Ook hier dus weer bevestiging van het beeld van opeenvolgende gebruikers van de hofstede Vinkenburg - van Jan Claesz tot aan leden van de familie van Vinkenburg - zoals wij dat uit andere bronnen al hadden gekregen.

De kerk te Odijk, ws. 2 morgen (79)

Bij de opsomming van de kerkegoederen te Odijk in 1582/5, blijkt Frans Cornelisz 2 morgen weiland te gebruiken voor 5 gulden (62); ook is er sprake van de reeds genoemde twee akkers bouwland gelegen in zijn 'bouwing' die Frans zelf gebruikt en waarop Jan Botter aanspraak meende te maken.

In de oudste kerkerekeningen van Odijk wordt Bernt Huybertsz aan het begin van de 17e eeuw ook vermeld: dit land zal dus wel in gebruik zijn gebleven bij de pachters van Vinkenburg (63).

afb. 6. Akte van verhuring van kerkeland te Odijk aan Cornelis Thonis van Wijkersloot (1627 maart 8/10) ondertekend o.a. door de predikant Mindenus, de schout Anthonis Cornelisz Verburch (op het Burgje) en schepens Bernt Hubertss (op Vinkenburg). RAU, Archief Hervormde Gemeente Odijk nr. 128.

Het klooster Sint Servaas, 4 morgen (81)

Dit perceel kon eveneens in de 15e-eeuwse registers van Morgengeld worden teruggevonden, dankzij de vermelding in 1533 van land toebehoorend aan de Bekeerde Susteren dat Adriaan Dirksz van hen had gekocht (zie hierboven, de beschrijving van 8 morgen van het Duitse Huis). De vermeldingen volgen hieronder chronologisch:

- 1434/6 Gerrit van Zuilen, eigenaar van 3 morgen (Morgengeld)
- 1470 Susteren in de Wijngaard, 3 morgen (Morgengeld)
- 1533 "land dat Adriaan Dirksz van de Bekeerde Zusters heeft gekocht"
- 1536 Adriaan Dirksz, 4 morgen van hem zelf (Oudschildgeld)
- 1569 17/1 Cornelis Gerritsz wonend op de Heemstede en Anthonia Roetersdr, echtelieden transportereren een rente aan Frans Cornelisz en Adriana zijn vrouw uit 3 morgen en een akker van 5 hond, strekkende van de Stadweg tot land van het Duitse Huis; belendend boven: de kerk van Odijk en beneden: Zielpriesters van Sint Marie. Op dezelfde dag draagt Frans Cornelis dit land over aan de rentmeester van Sint Servaas (64) (oudste schepenregister van Odijk)
- 1582/5 Sint Servaas heeft te Odijk 3 morgen 4 hond (omschreven als in 1569) waarvan gebruiker is Frans Cornelisz die het huurt voor 9 jaar, ingaande 1580 voor f 15 jaarlijks (65)
- 1600 Frans Cornelisz gebruikt 4 morgen van Sint Servaas (oudschildgeld)
- 1619 Bert Huybertsz te Odijk ontvangt van Sint Servaas 4 morgen aldaar in huur (66)
- 1669 Een steekproef in de rekening van de abdij van Sint Servaas gaf voor dit jaar: Wed. Huybert Berntsz huur 4 morgen te Odijk voor 6 jaar.

De Cornelis Gerritsz wonend op de Heemstede welke in 1569 een rente uit 3 morgen 4 hond opdraagt, is waarschijnlijk dezelfde als de Cornelis Gerritsz die blijkens de rekeningen van het Duitse Huis de voorganger van Frans Cornelisz op Vinkenburg c.a. was. Cornelis zal dit land hetzij gekocht, hetzij geërfd hebben van Adriaan Dirksz. Hij komt ook voor met de naam Overdam (67). Gezien de op elkaar aansluitende patronymica is het verleidelijk in Cornelis Gerritsz de vader te zien van Frans Cornelisz, ook al omdat zij na elkaar op Vinkenburg zitten. Toch bleek dat vermoeden onjuist (68); een bewijs te meer hoe voorzichtig men moet zijn met het trekken van genealogische conclusies uit dit soort gegevens!

Deze gedetailleerde bespreking van de percelen die samen met de Vinkenburg eeuwenlang werden bewerkt, leverde een aardig beeld op van de bewoners en de landerijen die zij gebruikten. Vinkenburg was teruggevonden in de registers van Morgengeld van 1436 en 1470 met als vroegst bekende eigenaar Hubert Zoudenbalch, de vader van de domkanunnik Evert. De samenhang tussen verschillende percelen die in de 16e eeuw en later nog bestond, kon ook voor de 15e eeuw worden aangetoond. En tenslotte was de plaats waar Vinkenburg moest hebben gelegen toch bij benadering gevonden: gerekend en gemeten vanaf de Vinkenburgsteeg was er dus eerst de 8 morgen van Beverweerd, daarnaast lagen 8 morgen van een Vicarie in de Sint Nicolaaskerk en dán zou daar Vinkenburg moeten liggen. Was het mogelijk nòg dichterbij te komen?

6. Het goed Ten Hert

Het oudste schepenregister van Odijk bleek andermaal een verrassing in zich te bergen: op 20 mei 1581 hypothekeert en transporteert Johan van Culemborch met zijn echtgenote een deel van 20 morgen 1 hond en 80 schaft namelijk $5\frac{1}{2}$ morgen en 2 hond welke de kopers Jan Gijsbertsz en Willemtgen zijn huisvrouw laatst hadden gebruikt (69). In de akte wordt gesteld dat dit land valt onder genoemde 20 m 1 h 80 s volgens eigendomsbrief van 1456 Sint Ponciaensdach, welke brief van waarde blijft uitgezonderd deze $5\frac{1}{2}$ morgen en 2 hond. Wij vonden dit perceel terug in de register van Oudschildgeld over 1536 en 1600 (70) en wel als nummer 82, het eerste van een complex van negen stukken land in 1536 bebouwd door Gijsbert Aartsz Weduwe:

1536 Jfr. van Rijn 6 m, br Gijsbert Aartsweduwe

1600 Bartholomeus Claesz $5\frac{1}{2}$ en

Willem Jansz snijder $\frac{1}{2}$ m, gebruiken zelf.

Blijkens het schepentrouwboek van Utrecht huwden aldaar op 13 juli 1594 Meus Claes Henrickx in de Leechweijde met Willemtgen Thonidr. weduwe van Jan Gijsbertsz te Odijk (71). Nu is het om te beginnen opvallend dat óók in de akte van 1473 sprake is van 20 morgen 1 hond en 80 schaft! Deze overeenkomende precieze bepaling geeft aan dat wij met exact hetzelfde land te doen hebben. De eigendomsbrief voor Evert Zoudenbalch noemt deze 20 m 1 h 80 s 'onderdeyld in 48 morgen gen. het goet then Herte, aen 9 stucken' welke alle nader worden gespecificeerd (wij vermelden de belendingen alleen voor zover in het kader van ons onderzoek van belang):

$\frac{1}{2}$ morgen in Goer, gebruiker Geryt Zoudenbalch

$17\frac{1}{2}$ morgen in twee percelen, waarvan Geryt Zoudenbalch $11\frac{1}{2}$ morgen en Willem Hermansz 6 morgen gebruikt

- 17 hond, gebruikt door Jacob Aartsz
 9 hond, gebruikt door Jacob Aartsz
5½ morgen 2 hond, boven: Willem van Wesel, beneden Oudmunster,
 in gebruik bij Jacob Aartsz
 6 hond, gebruikt door Jacob Aartsz
 7 morgen, gebruikt door Johan Claesz
 1 akker van 4 hond over de Wetering, br. Johan Claesz
 de hofstede "tot Wynckenborch" groot 11 morgen, gebruikt door
 Johan Claesz.

Het totaal van deze negen percelen is precies 47 morgen 5 hond, het goed Ten Hert omvatte dus drie hoeven. De 5½ m 2 h die in 1581 worden overgedragen aan Jan Gijsbertsz c.u. (72) herkennen we moeiteloos in bovenstaande opsomming. Het lijkt nu wel zeer waarschijnlijk dat tot de 20 morgen 1 hond 80 schaft ook moet hebben behoord de hofstede Vinken- burg - gerekend voor de hoefslag 11 morgen (zo ook in het Morgen- geld 15e eeuw) voor het Oudschildgeld 14 morgen; 14 + 5 morgen en 5 hond is vrijwel 20 morgen!

Helaas laat zich het hele goed Ten Hert in Odijsk nog niet in de vijf- tiende eeuwse registers terugvinden, zij het waarschijnlijk wel het grootste gedeelte:

1434/6	Hubert Zoudenbalch	11 morgen (VINKENBURG!)
	het goed ten Hert	9 morgen
	Hubert Zoudenbalch	6 morgen
	Hubert Zoudenbalch	10 morgen
1470	Frank van Yselsteyn	(VINKENBURG!)
	en Lubbert Snoeck	11 morgen br. Jan Claesz
	het goed ten Hert	9 morgen
	Frank van Yselsteyn	
	(erboven: Geryt Jacob Aarntsz in Tollestege)	
	en Lubbert Snoeck	6 morgen
	Hubert Zoudenbalch	10 morgen (deze was toen al lang overleden: de verhoudingen waren kennelijk des- tijds al niet geheel helder)

Er bleken nog drie eerdere eigenaren vóór Hubert Zoudenbalch met grote waarschijnlijkheid genoemd te kunnen worden. Blijkens de omschrijving van het hele goed Ten Hert in 1473 kwam drie maal de belending 'Oud- munster' voor; de vraag rees of er pachtbrieven van Oudmunster uit die tijd bewaard waren gebleven. Dat bleek het geval. In 1418 pachtte Aalbert van Strymaat 11 morgen van Oudmunster (73) waarvan o.a. 8 morgen boven: Gherit Zoudenbalchs erfg en 2 morgen boven: Gherit

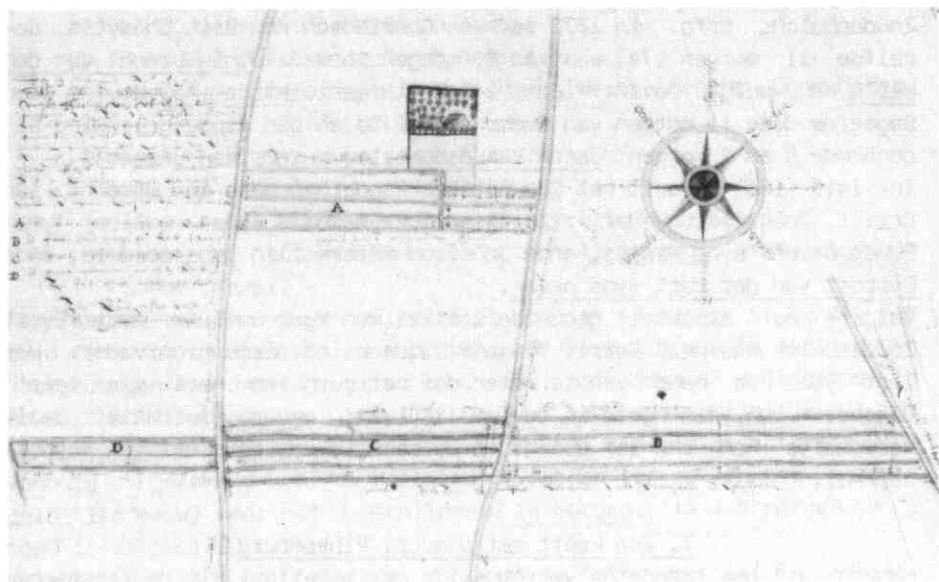
Zoudenbalchs erfg. In 1372 pachtte Gherid van den Riin Gherytss dezelfde 11 morgen (74) waarvan 8 morgen boven: Ghisebrecht van den Herte en 2 morgen boven: idem. Tenslotte gebruikt ca 1350 Wouter Uten Bogaerde deze 11 morgen van Oudmunster (75) en dan is de belending bij genoemde 8 en 2 morgen: Jacob van den Herte, burger van Utrecht!

In 1413 (76) belooft het Convent van Minderbroeders te Utrecht aan Gerrit Zoudenbalch dat zij 'jaerlickx memorie doen sullen Tyman Soudenbalchs syns Vaders, ende Joncfrou Peternellen syns moeders, ende Gysbert van der Hart syns neven.

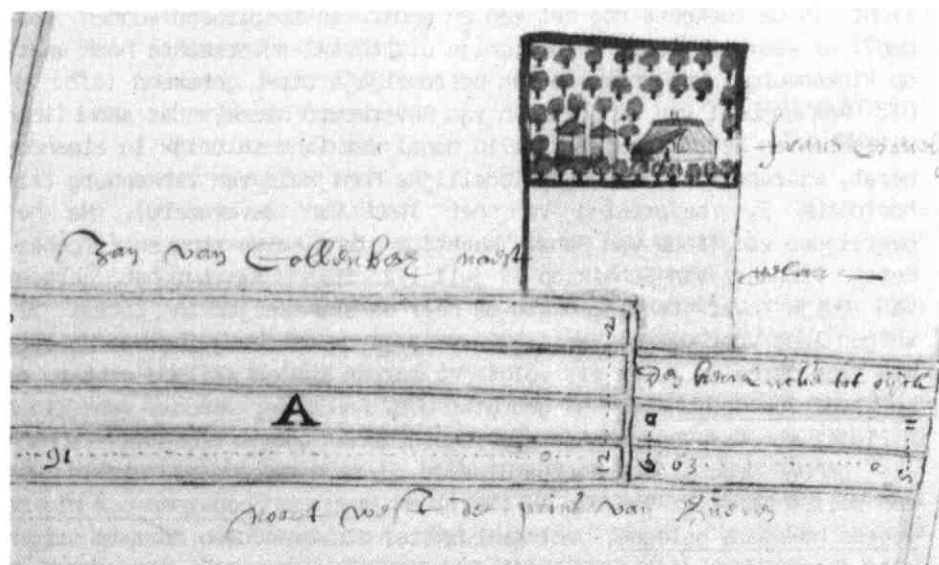
Volgens het al eerder genoemde artikel van Mevrouw Suir over Evert Zoudenbalch was deze Gerrit Tymansz Zoudenbalch diens grootvader. Het ligt voor de hand aan te nemen dat het goed Ten Hert via 'neef' Gijsbert van den Herte in de familie kwam; een zo lucratief bezit verschaftte hem ook een plaats in de memorie van de familie Zoudenbalch...

7. een kaart met daarop: Vinkenburg

Hebben wij ons totnogtoe voornamelijk met materiaal uit de zestiende eeuw en vroeger bezig gehouden, er was nog één kans dat jongere gegevens iets naders konden vertellen over de plaats waar Vinkenburg gezocht moet worden. Die ene kans werd met succes benut (al zal er wellicht in de toekomst nog het een en ander aan toegevoegd kunnen worden): er kwam een kaart tevoorschijn uit totaal onverwachte hoek waarop Vinkenburg in de vorm van een boerderijtje staat getekend (afb. 7) Uit het Manuaal van de goederen van Beverweerd bleek, dat een Tibbe Willemsz van Schaik omstreeks 1710 nogal wat land in Odijk in eigendom bezat, waaronder ook in de onmiddellijke nabijheid van Vinkenburg (zie hoofdstuk 5, bespreking van het land van Beverweerd). Na het overlijden van Tibbe van Schaik machtigt diens enige zoon en erfgenaam Eerst Tibbensz van Schaik op 29 juli 1723 iemand om voor het gerecht van Odijk over te dragen aan de heer Gerard Breijer in totaal 51½ morgen land voor de som van f 5700,- (77). De omschrijving van de eerste twee percelen luidt als volgt: 4 morgen schoon weiland achter de hofstede van Oudmunster en gebruikt door Annichje, weduwe van Claas Willemsz van der Aa (een 'soort' schoonzuster, want Tibbe van Schaik was gehuwd geweest met Bartha Claasdr. van Swesereng die weduwe was van Willem Gerritsz van der Aa (78)!) en 14 morgen bouwland ook bij de voorss hofstede gelegen, met gebruikster alsvoren. Zou deze 14 morgen met daarop de hofstede Vinkenburg zijn? Dan zou dit allodiale en daarom zo moeilijk grijpbare goed (deels) ook aan land van Oudmunster

afb. 7. Kaart van 11 morgen land van Oudmunster te Odiijk (1598). RAU, top. Atlas OM 933 fol 12.

vergroting van "Vinkenburg".

afb. 8. Topografische kaart met daarop bij benadering de plaats waar Vinkenburg gelegen moet hebben.

grenzen. De topografische afdeling op het Rijksarchief te Utrecht bleek de ontknoping van ons rekerchewerk in petto te hebben in de vorm van een kaart van land toebehorend aan het kapittel van Oudmunster (79). Deze kaart van in totaal 10 morgen 193 roe onder Odijk is getekend door landmeter Jan Rutgersz van der Berch en gedateerd 13 mei 1598. hij laat zien dat perceel A, groot 2 morgen 318 roe, Noordwest grenst aan de Prins van Bueren (=dan eigenaar van Beverweerd) en Zuidoost aan Jan van Collenberch. En alsof dat nog niet genoeg is, torent boven deze belending uit een getekende boerderij met wat bomen, waarnaast duidelijk herkenbaar staat Frans Cornelisz!

De hofstede Vinkenburg moet evenals Terborch in de onmiddellijke nabijheid van de Vlowijkerwetering worden gezocht. Daarbij liggen beide hofsteden ongeveer even ver van de Vinkenburgsteeg; Terborch ten zuiden van die steeg en Vinkenburg ten noorden. Geen wonder dat identificatie van beide hofsteden met 'burg' in de naam, moeilijkheden opleverde!

Naar het ontstaan van deze namen blijft het gissen. Terborch alias het huis van Willem van Odijk (volgens Dekker misschien een late meier) zou wel eens een echte oude burg kunnen zijn geweest, een versterkt stenen huis dat al vroeg centrum was van de nederzetting Odijk. Vin-

kenburg acht ik eerder een nieuwlichter: echt iets voor aanzienlijke 'stadjers' (de Zoudenbalch's!) die op steenworp van de oude burg hun, ook niet onaardige, buitenplaats met een voorname naam tooien. Maar: misschien heeft denaam ook te maken met heer Herman Vinke, kanunnik van Sint Jan, die volgens akte van 1337 (80) een altaar had aan 4½ morgen in de Gheer te Odijk ... of met het huis Vinkenburg te Utrecht. Gelukkig wordt niet alles in één keer gevonden!

M.S.F. Kemp.

noten:

- 46a. Fin. Inst. 102
47. Archief Beverweerd 186
48. Dit zal wel omtrent de 9 à 10 morgen zijn welke de administrateur van de boedel van Theodorus Backer transporteert op de heer van Incourt (=de heer van Rijsenburg) 1726 juli 8 (GAU II 1711). Volgens de rekeningen van de kerk te Odijk is Backer aldaar in 1725 overleden blijkens de volgende inschrijving: "1725 september 13 Theodorus Backer schout van Odijk voor vier poosen luijden, tot Utrecht begraven 2-8-0" (Herv. Gemeente Odijk 129)
49. als no. 35
50. GAU, 001a003 fol 93
51. GAU, U003a017 fol 45vso
52. RA 154-3 1579 november 3
53. SvU 937a fol CXIII
54. RDO 646 manualen van de renten 1365-1379
RDO 880 rekeningen 1373-1617 (87 delen, enkele hiaten)
Het beeld van de 17e eeuw kan als volgt gecompeteerd worden:
1622 februari 15 Bernt Huybertsz te Odijk ontvangt 8 morgen die hij laatst had (RDO 883-1)
1657 januari 22 Adriaan Berntsz vanwege Bernt Huybertsz zijn vader 8 morgen aldaar (RDO 883-2 fol 54)
1662 oktober 13 Huybert Berntsz i.p.v. zijn zaliger Vader 8 morgen alsvoren (RDO 883-2 fol 54)
1669 maart 13 Jan Philipsz te Odijk 8 morgen aldaar die Huybert Berntsz laatst had (RDO 883-2 fol 108)
55. RDO 1181; 1533 januari 3
56. RDO 1181; 1550 januari 11
57. GAU Bew. Arch. I 1099
58. GAU Bew. Arch. I 1303

59. SvU 937-1
60. GAU Bew. Arch. II 1276
61. idem
62. als noot 53
63. Archief Hervormde gemeente Odijk 128: Bernt Huybertsz betaalt 1626 6 gulden 5 stuivers voor de huur van de Elskamp, groot 2 morgen, de kerk toebehorend. Hij wordt 1657 voor het laatst in de rekeningen vermeld; in 1658 voor het eerst: Huybert Berntsz (niet verder vervolgd). In dit nummer vindt men overigens op fol. 16 naast elkaar de handtekeningen van Anthonis Cornelisz Verbourch, schout en Berndt Hubertss, kerkmeester - de bewoners dus van respectievelijk Ter Borch en Vinkenburg! (1627, zie afbeelding 9)
64. RA 1345-X fol 136/7
65. SvU 937
66. RA 227-3; 1619 maart 9
67. Bv. 1569 januari 17 (GAU 705 fol 32, 33) Jan Reyersz de Jonge, timmerman en burger te Utrecht x Marichgen transporteren op Cornelis Gerritsz Overdam x Anthonia Roetersdr zijn stiefvader en moeder, een huis.
1571 juni 16 (Sint Pieter 1097) Cornelis Gerritsz Overdam, wonend in het Overeind van Jutfaas etc.
68. Frans Cornelisz is de zoon van Cornelis Aalbertsz te Bunnik zoals blijkt uit het volgende: GAU Bew. Arch. II 707, rekeningen van de Sint Nicolaaskerk - 1562/3 ontvangen van een rentebrief 'die van ons kerckenwege beleyt is op enen genaemt Frans Corneliss wonend Odijck ende Cornelis Aelbertss sijn vader wonend Bunnick als borge'. Vergelijk ook RA 1345-X fol 69: 1580 januari 18 Frans Cornelisz te Odijk principaal en Cornelis Cornelisz zijn broer te Bunnik borg etc. Deze broer Cornelis gebruikt 1600 als Cornelis Cornelis Aalbertss ca 40 morgen land in Bunnik (Fin. Inst. 1676)
69. RA 1345-X fol 171vso, 172
70. Resp. SvU 143 en Fin. Inst. 1676
71. Meeus Claasz is de stamvader geworden van de Odijkse tak van een familie van Swesereng; wij zien zijn kleindochter Bartha later gehuwd met Tibbe Willemsz van Schaik uit wiens boedel in 1723 o.a. de Vinkenburg wordt verkocht (zie noot 78)
72. als noot 69
73. Oudmunster 1244; 1418 juni 23
74. Oudmunster 1244; 1372 juni 17
75. Oudmunster 934 fol XXIXvso

76. 1413 woensdag na Sint Bonifaciusdag. In extenso te vinden in: Anthonius Mattheus: Foundationes et fata Ecclesiarum etc., Leiden 1704; pag 249, 250
77. U 175a001 fol 106; 51½ M Odijk + 4 M Galecop.
78. volgens vriendelijke mededeling van wijlen de heer A. Pastoors te Utrecht:
- I. Willem Hermansz van Schaik wonend buiten Tollesteeg tr. Utrecht 1655 (proclamaties)
Lijsbeth Tibben Ohros, weduwe van Willem Gerritsz. Zij overlijdt kort voor 1678. Hij heeft in erfpacht een huis gen. de Engel in Tolsteeg (Notaris Leechburch 1678 30/11) en transporteert 12 morgen op Rijsbrug 3 maart 1674. Eén zoon:
 - II. Tibbe Willemsz van Schaik sterft mei 1718; boedelscheiding 8 oktober 1718 Notaris J. Woertman (U144a005 fol 202) trouwt Bartha Claasdr van Swesereng, weduwe Willem Gerritsz van der Aa; enige zoon en erfgenaam:
 - III. Eerst Tibbensz van Schaik, woont 1723 Odijk (U175a001 fol. 106 29/7 1723); transporteert o.a. de Vinkenburg etc.
79. Oudmunster 933 fol. 12, 1598 maart 13 (zie afb. 8) Dit is dus de 11 morgen van Oudmunster waar naastgeland is ca 1350 Jacob van der Hert en in 1372 Ghisebrecht van der Hert. Op deze kaart lezen we dus "naast gelant Jan van Collenberch". Aanvankelijk identificeerde ik deze Jan van Collenberch met een Jan van Culenburch, hetgeen onjuist blijkt (ook het register van Oudschildgeld spreekt in 1536 van 'Jfr. van Culenborch'). Deze "van Culenborch's" konden door A.W.E. Dek in zijn artikel over de Van Culemborg's evenmin geplaatst worden: Hij vermeldt hen aan het eind van artikel als niet aan te sluiten (Maandblad Ned. Leeuw XCII kolom 115)
Dek noemt Jan van Culenborch die zijn vrouw Mary Jansdr. van Rijn 50 gulden vermaakt uit het goed Hagenauwen in 1519, dit moet dus de 'Jfr. van Rijn' zijn welke wij in belendingen tegenkwamen. In hetzelfde maandblad publiceerde Mr. A.J. Kronenberg drie jaar eerder een stamreeks Van Colenberch waar onder generatie V genoemd wordt: Jan van Colenberch, geb. ca 1470, schepen etc. te Utrecht die tr. 1) voor 1512 Tymanna van Huchtenbroeck Aelbertsdr en 2) voor 1519 Maria van Rijn, dochter van Jan van Rijn en Maria Zoudenbalch (Ned. Leeuw LXXXIX kol. 250/2). Hiermee is het raadsel van deze Van Culenborch's opgelost: het zijn van Co(1)lenberch's! Terwijl tevens de rechtsopvolging van de eigenaren van 'Vinkenburg' nu geheel gereconstrueerd kon worden:

- ca 1350 Jacob van der Hert
- 1372 Ghisebrecht van der Hert
- ca 1413 Gherit Zoudenbalch, na de vorige, zijn 'neef'
- tot 1450 Hubert Zoudenbalch Gheritsz
- ca 1473 heer Evert Zoudenbalch
- ca 1500 Jan van Rijn als gehuwd Maria Zoudenbalch
- 1519 Jan van Colenberch als gehuwd Maria Jansdr. van Rijn
- 1536 Juffrouw van Rijn
- ca 1600 haar zoon (of kleinzoon?) Jan van Colenberch.

Helaas kon uit het artikel van mevr. Suir over heer Evert Zoudenbalch niet opgemaakt worden wat de plaats is van Maria Zoudenbalch t.o.v. heer Evert, maar dit moet via Booth's handschriften te vinden zijn.

Door vriendelijke mededeling van Mr. K. van Schaik te Utrecht is er tenslotte, na afsluiting van dit artikel, nóg een akte boven water gekomen die bij verder onderzoek van belang is: nl. de feitelijke publieke verkoop in 1723 van 41 morgen land te Odijk en Galekop waaronder 'de' 14 morgen, met omschrijving (U142a003) fol. 158 ev) 14 morgen bouwland te Odijk in verschillende percelen:

- a) 7 M strekkende van de Voordijk over de Vlowijkerwetering tot aan het Achterzandpad, N: Oudmunster + de heer Gentman, Z: Duitse huis.
- b) 2 M strekkende geheel alsboven, N: Scholasterij van de Dom, Z: de heer van Beverweerd
- c) 3½ M strekkende van land van de heer van Beverweerd over de Vlowijkerwetering tot het Achterzandpad, N: Oudmunster + de heer van Beverweerd, Z: De heer van Rijsenburg met Sint Servaas
- d) 1½ M strekkende van de Voordijk over Vlowijkerwetering tot land van de heer van Beverweerd, N. de heer van Beverweerd zelf + de heer Gentman, Z: de heer van Beverweerd - welke percelen, vernuurd aan de weduwe van Claas Willemsz van der Aa, worden verkocht aan Johan Tilberg voor f 1400,-. Wellicht dat deze akte er toe bijdraagt dat in de toekomst Vinkeburg in het hedendaagse Odijk exact kan worden aangewezen!

Enige opmerkingen omtrent de ontginning van het Cattenbroeck

Het Cattenbroeck, gelegen tussen Bunnik en Zeist, was een deel van de grotere cope-ontginning Stoetwegen-Cattenbroeck. Het ontginningsgebied Cattenbroeck vereenzelvigen we in onderstaand artikel met het -vermoedelijk- evenoude gerechtsgebied Cattenbroeck.

Het gebied wordt begrensd -zie schetskaart 1- door het Zeisteroever in het noorden en de Groene Wech in het zuiden. De beide andere zijden worden gevormd door de evenwijdig aan elkaar lopende Hakswetering en de Koppeldijk, die beiden -afwijkend van de normale copeontginning- in het noordelijk deel in de richting een lichte afwijking naar rechts vertonen.

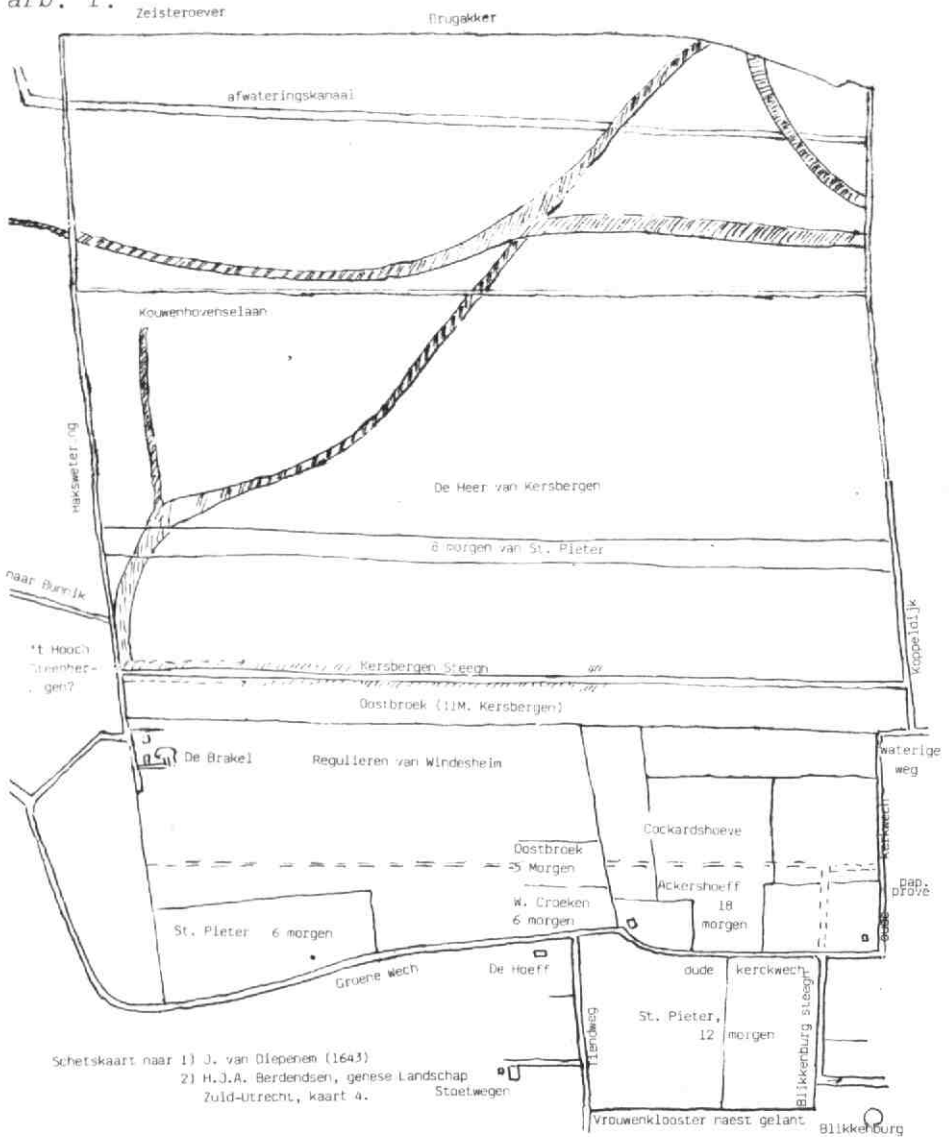
Tot dit gebied wordt in de middeleeuwen ook gerekend de veel oudere Cockardshoeve, een mini-gerechtje. Deze hoeve is door meerdere schrijvers besproken, o.a. door Dekker (1). De hoeve wordt al in 1314 genoemd, ruim vóór de ontginning van het Cattenbroeck (2). De vooruitgeschoven ligging van de hoeve zal later de percelering van het Cattenbroeck beïnvloeden.

Cattenbroeck vóór de ontginning

Het Cattenbroeck zag er vóór de ontginning heel anders uit dan nu het geval is. Het land vertoonde meer relief en het lag hoger. Het gebied heeft in de natte tijd als boezem gediend voor de toevloed van water van de nog niet afgedamde Rijn en van de Heuvelrug. Dit water zal zich verzameld hebben in de omgeving van de tegenwoordige Hakswetering en afgevoerd zijn via de oude loop van de Kouwenhovensewetering (3). Het land was een lege wildernis, onland dus, maar bepaald niet nutteloos voor de omwonenden. Zij konden er hun vee laten grazen, riet, biezen en rijshout halen, groenschollen steken voor de bemesting van hun landerijen en klei verzamelen voor het dichten van schuren en woningen. Op de hogere, begroeide gedeelten konden zij in hun behoefte aan brandhout en geriefhout voor de reparatie van hun landbouwwerktuigen voorzien. Zij zullen er zeker ook wel wild tegengekomen zijn.

In het gebied lagen gedeeltelijk verlande of dichtgeslibde restgeulen. Deze zijn op schetskaart 1 schematisch weergegeven (4). Bij de ontginning van het Cattenbroeck beïnvloedden deze geulen op enkele plaatsen nadrukkelijk de percelering. Dit is, bij de op de schetskaart genummerde plaatsen, zelfs op monderne kaarten en luchtfoto's te zien. De

afb. 1. Zeisteroever

restgeul, die bij 3) op het terrein van de Niënhoff kwam, is op dat landgoed zelfs nu nog watervoerend. De geul werd daar recentelijk door het Utrechts Landschap geschoond en van een attractieve brug voorzien.

Het waren deze elementen die, in balans, het karakter van dit landschap bepaalden. Als straks de mens, door de ontginning van dit gebied die balans verbreekt, zal dit, naast de winning van het begeerde nieuwe land, ook onvoorziene en vaak onwelkome gevolgen hebben.

De ontginning van Cattenbroeck

Vorbereidingen. De ontginning van het Cattenbroeck was pas mogelijk na 1122. In dat jaar werd de Rijn bij Wijk bij Duurstede afgedamd (5) en bleef men voortaan gespaard voor de jaarlijkse overstromingen van deze grillige rivier. Men moet direct na 1122 met de ontginning een aanvang gemaakt hebben, anders was de schenking van de synodale rechten over het broek bij Zeist aan de Domproost in 1126 een zinloos gebaar. Terwijl men vroeger door verbranden van bos vrij simpel aan cultuurgrond kwam, ondervond men bij de ontginning van moeras en broek veel groter tegenstand. Zo'n ontginning eiste een professionele aanpak, waarvoor een gedegen organisatie, aanzienlijke technische kennis en zware kapitaalsinvestering vereist waren.

De neiging om wildernis te ontginnen werd in de 12e eeuw versterkt door een aantal factoren: om te beginnen was er in die periode een sterke toename van de bevolking. In het starre domaniale systeem was toen niet meer voor allen empoel te vinden. De "boventalligen" waren er tuk op nieuw land te krijgen. Bovendien gingen de graanprijzen in die tijd flink omhoog. En tegelijkertijd zaten de grote landeigenaars, kerk, kloosters en adel met het gegeven dat ze tot nu toe van hun uitgestrekte grondbezit maar een zeer lage grondrente kregen. Ontginning van het onland beloofde hen meer inkomsten.

We weten niet hoe de zaken in 1122 geregeld werden. Over de eigenlijke ontginningen, die toen heel gewoon waren, werd vrijwel niet geschreven. Wel is het zeker dat de bisschop met een aantal concessionarissen een copeverdrag gesloten heeft, waarbij hij waarschijnlijk een 'voerslagh' in de nieuwe ontginning voor zichzelf bedong. De bisschop blijkt tenminste steeds eigenaar te zijn van Kouwenhoven in het Cattenbroeck. Maar van het copeverdrag zelf is niets bekend en evenmin van de concessionarissen. Als de bronnen gaan spreken, zo'n anderhalve eeuw na de ontginning, zien we dat de Abdij van Oostbroek en het Vrouwenklooster flink goeod zijn in de ontginning. Gezien hun eigen stichtingstijd moeten we betwijfelen of deze kloosters tot de concessionarissen behoorden. Als adellijke eigenaars ontdekken we Renes, Grawaert van Weerdensteijn, van Amerongen, van Woudeberg, Ysselstein, van Valckendail, van Zuylen van Blikkenburg, van Cattenbroeck, het

geslacht van Seijst en ook enkele rijke burgers uit Utrecht. Maar wie van hen eventueel tot de concessionarissen behoorde, is niet na te gaan. Wel mogen we aannemen dat het benodigde geld grotendeels van de kerk kwam; die is immers in de middeleeuwen de grootste geldschieter. Ook de adel kon daar geld lenen, met als eventueel onderpand zijn andere landen.

De kennis voor de onderneming bezat men. In Vlaanderen, Holland en Zeeland was men al veel eerder met dit soort werk begonnen. Ook de aanleg van de 'Rijsdijk' bij Wijk bij Duurstede in 1122 wijst erop dat men de techniek onder de knie had.

Het werk geschiedde met handkracht. De inwoners van Zeist e.o., afgezien wellicht van enkele 'daghuerders', hadden genoeg werk op eigen bedrijf. Men zal dus arbeiders van buiten aangetrokken hebben: werkelozen, lieden die graag een nieuw stuk land wilden en varenslui die als seizoenarbeider konden werken. Zeker is er een -doorgaans goedbetaalde- landmeter bij betrokken geweest. En wellicht heeft een aantal concessionarissen als commissie van toezicht durend oog gehouden op de voortgang van het werk. Of er veel gebruik werd gemaakt van paardentraction weten we niet. We betwijfelen het; er zal in deze omgeving niet voldoende weidegrond voor het benodigde aantal dieren zijn geweest.

De landmeter heeft, als gebruikelijk bij de copeontginning, hoeven uitgezet in het Cattenbroeck. De hoeven en de scheidingsloten staan niet helemaal haaks op de beide zijanten, de Hakswetering en de Koppeldijk. Dat is ietwat ongebruikelijk bij een copeontginning (6). We menen dat dit het gevolg is van de werkwijze van de landmeter, die o.i. bij het uitzetten van de hoeven begonnen is met het doortrekken van de lijn Waterige weg-noordzijde Cockardshoeve tot de Hakswetering. Ten noorden van die lijn werden de hoeven evenwijdig aan elkaar uitgezet zodat ze niet helemaal haaks stonden op Hakswetering en Koppeldijk. De afstand hiertussen bedroeg de gebruikelijke 6 voorling (furlong) of 1250-1300 meter en om op de in deze streken gebruikelijke 16 morgen per hoeve uit te komen werd de breedte gesteld op 30 roe (114 meter). Ten noorden van de Kouwenhovenselaan was deze verkaveling tot voorkort nog het mooist te zien.

Soms vestigde zich een vrije boer aan de kop van zo'n hoeve die dan in de loop van de jaren de hele kavel ontgon. In het Cattenbroeck echter kwamen de meeste hoeven al zeer vroeg in handen van adel en kloosters die liever grotere eenheden dan een enkele hoeve lieten ontginnen. Wij

hopen in de toekomst aan te tonen dat zelfs het hele Cattenbroeck in één keer is ontgonnen.

Ten zuiden van de lijn Waterige weg-Cockardshoeve moest de landmeter zijn hoeven inpassen tussen de al bestaande Groene Wech en vooruit-springende Cockardshoeve. Bij het uitzetten van de hoeven heeft hij vermoedelijk gemeten vanaf de Hakswetering zoals te zien is aan de twee hoeven, de latere Belteshoeve, die beginnen bij de Hakswetering maar eindigen vóór de Koppeldijk zodat er een stuk van 12 morgen overblijft, sedert 1316 eigendom van het kapittel Oudmunster. Dit stuk land wordt meestal in erfpacht uitgegeven aan de eigenaar van de 2 hoeven zodat die toch een aaneengesloten stuk land van de Hakswetering tot aan de Koppeldijk onder de ploeg had.

Enkele van deze hoeven zijn in de oorkonden nog te herkennen:

- de 24 morgen (1½ hoeve) van Vrouwenklooster in het noorden van het Cattenbroeck
- de Vrou Belen hoeve aan de noordzijde van de Kouwenhovenselaan
- de twee hoeven aan de zuidzijde van de Kouwenhovenselaan
- de hoeve van Oostbroeck, direct boven de Cockardshoeve.

Het eigenlijke ontginningswerk. Dit zal waarschijnlijk vanaf de Zeis-terzijde gebeurd zijn. De grond lag daar van nature al hoger, wat het werk gemakkelijker gemaakt zal hebben. Van Vrou Belen Hoeve wordt het deel aan de Koppeldijk 'den vorsten camp' genoemd. Of men het karwei in één seizoen klaarde betwijfelen we. Maar dan moet er, dwars door het Cattenbroeck, een kade gelegd zijn, om het water van het nog niet ontgonnen deel te beletten de reeds voltooide ontginning te bederven. Van zo'n kade is in het landschap en op oude kaarten niets meer te ontdekken. Er is echter wel een oorkonde van 13-9-1388, die op zo'n kade kan wijzen (7). In die oorkonde gaat het om een stuk land van Joh. van Renes: "liggende in Cattenbroeck, opstreckende van Dolreberchs hofstede aen de Werswech in Cattenbroeck". Deze 'Werswech' of Dwarsweg moeten we zoeken in het noordelijk deel van het Cattenbroeck, tussen de Vinkenbuurt en Zeist in (8). Merkwaardig is, dat op de Topografische kaart van 1855 de 'Stoetwegher Thientwech', vanaf de Koelaan richting Odijk lopend, wordt aangeduid als de Dwarsweg. Is het mogelijk dat deze Dwarsweg liep van Zeisteroever naar Odijk dwars door de cope-ontginning op de plaats van de kade?

De verdeling. Toen het ontginningswerk voltooid was, kwam er een belangrijk moment voor de concessionarissen. De nieuw gewonnen grond

moest onder hen verdeeld worden, naar rato van ieders aandeel. Hoe dit in het Cattenbroeck gebeurde weten we niet. Wel weten we van elders, hoe men bij zo'n verdeling te werk ging. En het Cattenbroeck zal daarop waarschijnlijk geen uitzondering gevormd hebben. Men begon met een 'estimatie' van de grondkwaliteit door deskundigen. Deze gingen -met enkele kuilen-gravende arbeiders- de hele ontginning door, om door middel van 'delvinghe ende proevinghe' de kwaliteitsklasse van de grond te bepalen. Iedere concessionaris hoorde land te krijgen eerlijk verdeeld over alle klassen, een probleem dat men oploste door maar met twee klassen te werken: hoog en laag land. Tenslotte werd het benodigde aantal kavels van één hoeve of 16 morgen op een kaart ingetekend en verloot. De concessionarissen die recht hadden op dubbele kavels verlootten die eerst onderling, daarna werden de overige kavels verloot onder de overigen. Waren er concessionarissen die samen slechts recht op één kavel hadden, kan konden ze dit zelf smalverkavelen (we komen diverse percelen in Cattenbroeck tegen van 8 morgen) of moesten het samen gaan bewerken. Zo kreeg ieder toch een aaneengesloten geheel. Bij de verdeling werden ook wel andere systemen toegepast. In het Cattenbroeck zal de verdeling minder moeilijkheden opgeleverd hebben dan elders omdat iedere kavel een goed, hoog stuk had aan de Zeister kant en een slecht, laag stuk aan de Hakswetering.

Gevolgen van de ontginningen

Als het werk klaar was gaf de bisschop meestal gerecht, tins en tiend van de nieuwe ontginning in leen uit. Naast de door Dekker genoemden was ook houder van dit leen Her Johan van Rynesse (van Rijnauwen), die op 29-3-1392 aan bisschop Floris teruggaf: "dat gerecht van Stuedwegen ende van Cattenbroec mit tyns ende mit tienden grof ende smal" (9). De concessionarissen beschikten na de ontginning over vele hoeven nieuw land maar ten koste waarvan? De grond zal lager zijn komen te liggen en de waterafvoer was versneld. Dit heeft ook op de nabijgelegen Heuvelrug invloed gehad. De grondwaterstand werd daar aan de rand lager; mede hierdoor -er zijn ook andere oorzaken- ging vroeger bouwland in stuifzand veranderen. Al komen we vermelding daarvan in de bronnen pas op een vrij laat tijdstip tegen. Zo lezen we in de Rekening van Raden en Rentmeester der Domeinen over 1529: "oick is daer off een hove mit sande bewayt ende onbruycbaer geworden" en in de rekening over 1564: "Gherit van Groenenborch van Haexclandt -leyt op 't Dever- 't welck met sandt is bestoven ende desolaat". Het is mogelijk dat door de overdracht van de wereldlijke macht van de bisschop-

pen, in de nu veel efficiënter Keizerlijke administratie feiten vermeld worden, die ervoor -onvermeld- ook al bestonden.

Door de ontginning van het Cattenbroeck ging ook veel grasland verloren. De keuters in de omgeving, met hun kleine bedrijfjes, werden daarvan de dupe. Zij konden dit grasland voor de benodigde mestproductie niet missen en moesten dan ook hun boerderijtjes opgeven. Die 'cotlanden' kwamen in handen van anderen, voornamelijk de adel en de kloosters. Zo zij ook de 3 morgen cotland, gelegen langs de Groene Wech/Oude Kerckwech in de 12 morgen van St. Pieter, eerst bezit geweest van Jan van Seijst en tussen 1308 en 1314 overgenomen door St. Pieter (10). Een ontginning had dus voordelen maar ook nadelen.

D.R. Klootwijk,
Bunnik.

Noten

1. Dekker, C. Het Krommerijngebied in de Middeleeuwen (Stichtse Historische Reeks 9) Zutphen, 1983, p. 460.
2. Van Hinsbergen, Ph.J.C.G. e.a. Bronnen voor de geschiedenis van Zeist, Assen, 1957 e.v. Dl 1, blz 33.
3. Klootwijk, D.R. "Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen, door Dr. C. Dekker. Enige vragen en opmerkingen", Tussen Rijn en Lek 18 (1984) No. 2 p. 18.
4. Berendsen, H.J.A. De Genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, kaart 4.
5. Dekker, C. "De dam bij Wijk", Tussen Rijn en Lek 15 (1981) No. 3
6. Heslinga, M.W. Nederland in kaarten. Vier eeuwen cartografie, 1985, blz. 14
7. Van Hinsbergen: bronnen etc. Dl I p. 102
8. Klootwijk D.R. "Dolberechts Hofstede", Tussen Rijn en Lek 12 (1978) No. 3/4
9. Van Hinsbergen: bronnen etc. Dl I p. 107
10. als noot 3

RECENSIE: HENK REINDERS, BUNNIK
=====

Henk Reinders heeft uit een archiefonderzoek naar de bevolking van Bunnik van 1596 tot 1860, aangevuld met jonger materiaal uit de gemeentelijke bevolkingsregisters en gesprekken met oudere inwoners, de gegevens die, naar eigen zeggen, "niet in het proefschrift pasten" tot een zeer onderhoudend en informatief boekje over zijn adoptief-gemeente omgewerkt. Eén van de hoofdstukken heet "Mensen", maar eigenlijk gaat het hele boek over mensen: hoe ze woonden, werkten, aten, trouwden, kinderen kregen, kersen plukten of de bezetter te slim af waren. Tegen de achtergrond van meer algemene sociaal-economische gegevens, weet de auteur zijn materiaal zo aanschouwelijk en met concrete dan wel pikante details te beschrijven dat er vele mensen, situaties en gebeurtenissen weer even tot leven komen.

Het -keurig verzorgde en met veel tussenkopjes zeer overzichtelijk ingedeelde- boekje begint met een korte blik op twintig eeuwen Bunnikse geschiedenis. Voor Reinders als historicus begint deze met de eerste vermelding van Vechten als de Romeinse legerplaats Fectio. Vanaf de achtste eeuw wordt Vechten minder belangrijk en komt "Bunninchem" -genoemd naar het huis (landgoed of hereboerderij?) van een zekere Bunno- als nieuwe landbouwnederzetting op. Vanaf de elfde eeuw worden o.l.v. de bisschoppen en de kapittels van Utrecht, die in Bunnik bezittingen hadden, de eromheenliggende woeste gronden ontgonnen. Een kleine opmerking: i.p.v. als "religieuze organisatie" zou kapittel duidelijker te omschrijven zijn geweest als een groep geestelijken verbonden aan een dom- of kapittelkerk, die daar vooral het koorgebed verzorgden. Het dorp groeide totdat het zich in de dertiende eeuw kerkelijk van Zeist kon losmaken en een eigen parochie stichtte. Het landbouwoverschot droeg bij aan de voedselvoorziening van de stad Utrecht.

Het stukje over de gerechten en de schepenbank -de enige niet langer in gebruik zijnde termen die niet worden uitgelegd- is iets minder makkelijk te begrijpen. Duiden de tussen haakjes geplaatste namen na de zelfstandige (mini)gerechten op de eigenaren van deze gerechten: (het kapittel van) St. Jan, St. Laurens, Oudmunster? Was de rest volledig zelfstandig?

Vandaar naar Bunnik in de Tweede Wereldoorlog, waarover vele levendige verhalen, ongetwijfeld opgetekend uit de mond van oudere inwoners. Na korte stukjes over het gemeentewapen en over de bereikbaarheid van het

Henk Reinders

» B U N N I K «

H&S

afb. 1. Voorpagina van het boek van Henk Reinders.

dorp, wordt de kerkelijke organisatie en de verdeling van de bevolking over de Rooms-Katholieke en de Nederlandse Hervormde kerken besproken en toegelicht door tien predikantenportretten. Het huwelijksleven, de kleding, de voeding en de vrije tijd komen dan aan de orde - alles met concrete voorbeelden en details.

Een apart hoofdstuk wordt gewijd aan de werkzaamheden rondom de voor Bunnik lange tijd economisch belangrijke boomgaarden. Het boek besluit met een reconstructie van de wandeling die schout en schepenen -voor belastingdoeleinden- in 1805 maakten langs de huizen die er toen waren en hun bewoners. De auteur voegt hier nog vele, ook latere, gegevens aan toe.

Ook voor een niet-Bunniker is dit boekje zonder meer met vrucht en plezier te lezen - men mag aannemen dat er tussen de Krommerijnse dorpen toch wel vele algemene overeenkomsten zullen zijn geweest. We

afb. 2. Een complete plukploeg begin deze eeuw voor de hoeve Slagmaat onder Bunnik (Eig. van onze vereniging).

kijken vol verwachting uit naar het opkomst zijnde proefschrift over Bunnik van dezelfde auteur.

G. de Nie, Schalkwijk.

*Henk Reinders: Bunnik, uitgeverij HES, Utrecht, 1986 f 22,50. Te koop o.a. bij Bruna-boekhandel Ravesteyn te Bunnik.

Naschrift

Mevr. de Nie vroeg me in te gaan op te vraagtekens welke zij in haar recensie van "Bunnik" plaatste. Haar aandacht gaat als (bijna gepromoveerd) mediaviste natuurlijk sterk uit naar de middeleeuwen. Al haar vragen gaan over deze periode hoewel die maar 8 pagina's in mijn boek beslaat. Helaas kan ik niet op alle vragen antwoord geven. Zo is er helaas van Bunno verder niets bekend. Het is zelfs niet eens zeker of de naamgever van het dorp wel zo heette. Wel antwoord kan ik geven op

de vraag over de mini-gerechten. De naam tussen haakjes betreft de bijnaam. Omdat de naam Slagmaat vaker voorkomt, hadden de boeren het onderling over 'Slagmaat St. Laurens' om het onderscheid met 'Slagmaat St. Jan' te doen uitkomen. Uiteraard duidt deze naam op de eigenaar. Een variant hierop vormt 'De gulden hoeve' die zelfs drie maal in Bunnik voorkomt, omdat naast een Gulden Hoeve op Rijsburg, St Pieters Gulden Hoeve uit een noordelijk en een zuidelijk deel bestond welke ook beide afzonderlijk als 'de Gulden Hoeve' werden aangeduid. Sommige gerechten waren volledig zelfstandig zoals Amelisweerd, andere gedeeltelijk als Ter Hul maar de meeste waren slechts in naam onafhankelijk zoals het Staartje van de Boeye, één los weiland. De enige 'bewoners' daarvan waren koeien en die kon je moeilijk tot schepene benoemen. Inderdaad is het probleem van de mini-gerechten moeilijk te begrijpen. Voor een uitgebreider verhaal verwijs ik gaarne naar de 'Dikke Dekker'. Prof. Dekker had aanmerkelijk meer pagina's ter beschikking om dit probleem te belichten.

H. Reinders, Bunnik.